

ORGAN NAKLİNİN KUR'AN AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hikmet AKDEMİR*

Vücutta görev yapamayacak kadar hasta ve hatta bedene zararlı hale gelen bir organın bir yenisi ve sağlamı ile değiştirilmesi düşüncesi çok eski zamanlardan beri insanların ilgisini çekmiştir. Organ nakli, en basit tanımıyla, vücutta görevini yapamayan bir organın yerine canlı bir vericiden veya ölüden alınan sağlam ve aynı görevi üslenecik bir organın nakledilmesi işlemidir. Organ nakli, günümüzde birçok kronik organ hastalıklarında uygulanan rutin, geçerli ve ileri bir tedavi yöntemi olarak kabul edilmektedir. Organ nakillerinde verici kaynağı canlı ve kadavra olarak ikiye ayrılmaktadır. Canlı kişilerden organ alınması, organ veren kişinin yaşamını riske sokmayacak çift organların birini (böbrek, parça olarak karaciğer ve pankreas gibi) almak ile mümkündür. Kadavradan organ alınması için ise vericinin beyin ölümü olmuş ve organlarının kullanılabilir olması için gerekli yasal izinin alınmış olması gerekir. Kadavradan organ alımındaki sorun birçok dünya ülkesinde tartışılan, çözüm yolları araştırılan bir sorundur. Ancak, ülkemizde bu sorun daha da önem taşımaktadır ve transplantasyonun (organ nakli) önündeki en önemli engeldir. Avrupa Ülkelerinde organ vericilerinin %80'i kadavra, %20'si canlı kaynaklı iken Türkiye'de tam tersine organ vericilerinin %75'i canlı, %25'si kadavra kaynaklıdır. Son yıllardaki yapılan organizasyonlar ile ülkemizde kadavra verici bulma oranı az da olsa artmıştır. Organ bağıışı, bir kişinin hayatta iken serbest iradesi ile tıbben yaşamı sona erdikten sonra doku ve organlarının başka hastaların tedavisi için kullanılmasına izin vermesi ve bunu belgelendirmesidir.

Organ bekleyen hastaların sayısının her geçen gün arttığı ülkemizde

* Doç. Dr. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi,
hikmetakdemir@hotmail.com

toplumun organ nakli konusunda bilinçlenmesini sağlamak, bu konuda çalışmalar yapmak zorunlu hale gelmiştir. Ülkemizde Türk Nefroloji Derneğinin 1999 yılı sonu rakamlarına göre sadece böbrek bekleyen hastaların sayısı 23 000 'dir. Bugüne kadar çok sayıda hasta organ vericisi bulunamaması nedeniyle kaybedilmiştir.

Kadavradan organ alınabilmesi için tıbbi ölüm (beyin ölümü) olarak adlandırılan ölüm halinin gerçekleşmiş olması gerekir. 29.05.1979 Tarih ve 2238 Sayılı, Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkındaki Kanun'a göre, tıbbi ölüm (beyin ölümü) hali; bilimin ülkedeki ulaştığı düzeydeki tüm imkânları, kuralları uygulamak suretiyle bir kardiyolog, bir nörolog, bir nöroşirürjiyen ve bir de anestezi ve reanimasyon uzmanından oluşan 4 kişilik hekimler kurulunca oy birliği ile saptanır. (Madde, 11) Hasta, bu dört kişilik uzmanlar heyeti tarafından değerlendirilerek klinik ve laboratuvar tüm incelemeleri tamamlandıktan sonra beyin ölümü kararı alınır. Bu kararı veren heyet, alıcının sürekli hekimi ve organ naklini yapacak ekipten tamamen farklı kişilerden oluşmaktadır. (Madde, 12) Böyle bir hastanın beyin sapı ölmüştür. Kendi solunumunu yapması mümkün değildir. Ancak makineye bağlı olarak solunumu sürer ve artık geriye dönüşü yoktur. Bugüne kadar iyileşmiş bir beyin ölümü vakasına rastlanılmamıştır.”¹

Organ nakli bekleyen hastaların sayısı ve tedavi maliyetleri konusunda bizzat Sağlık Bakanının geçen yıl (2004) verdiği bilgiler ise şöyledir: “Ülkemizde, organ nakli bekleyen vatandaşlarımızın 6501’i böbrek, 3635’i kornea, 351’i karaciğer, 191’i kalp, 64’ü kalp kapağı, 65’i pankreas, 277’si kemik iliği hastasıdır. Tüm vatandaşlarımızın ‘organ ve doku nakli’ konusunda çok duyarlı olması gerekmektedir. Bu konu tüm Türkiye’yi yakından ilgilendiren çok önemli bir sağlık sorunudur. Bu konuda basın yayın kuruluşlarımıza da önemli görevler düşmektedir.”

Kronik böbrek hastalığı dolayısıyla, diyaliz programına alınmış bir hastanın, ülke ekonomisine yıllık maliyetinin yaklaşık olarak 23 bin dolar olduğuna dikkat çeken Bakan Akdağ, şu görüşleri kaydetti:

“Ülkemizde halen 30 bin kronik böbrek yetmezliği hastası, haftanın 3 günü diyaliz cihazına bağlı olarak yaşamını sürdürmeye çalışıyor. Bu hastalar için, cihaz yatırımı hariç, yılda yaklaşık 600 milyon dolarlık bir kaynak gerekiyor. Oysa organ nakli yapılmış bir böbrek hastasının ilk yıl maliyeti diyalizle neredeyse aynı düzeyde gerçekleşmekte, ancak bundan

¹ <http://www.akdeniz.edu.tr/organnak/html4.html>

sonraki yıllık tedavi maliyeti 10 bin dolara düşmektedir. Hastaların, diyaliz cihazı bağımlılığından kurtularak ulaşılmış oldukları yaşam kalitesindeki artışı değerlendirebilmek ise imkânsızdır. Benzer bir maliyet ve yaşam kalitesi farkı, diğer organ nakilleri için de söz konusudur. Karaciğer ya da kalp yetmezliği hastası için organ nakli öncesi ve sonrası arasında dramatik bir fark mevcuttur. Organ nakliyle, kaybedilmesi kaçınılmaz olan hastalar ikinci bir yaşam şansı yakalamakta ve aileleri dahil pek çok insanın yaşam kalitesi yükselmektedir.”¹

Organ nakli gibi günümüzde yeni ortaya çıkan bir meseleye dair on dört asır önce nazil olan Kur’an-ı Kerim’de açık bir hükmün yer alması elbette ki beklenemez. Öncelikle bu durum onun belagatına aykırı olurdu. Zira belagat, muhatabın seviyesine göre hitap etmektir. Dolayısıyla muhatapların anlamayacağı bir konudan bahsetmek, belagatın zirvesinde olduğunu iddia eden ve bu hususta tüm zamanlarda bütün insanlara meydan okuyarak davasını ispatlayan ilahî bir Kitap için söz konusu olamazdı. Ancak bu demek değildir ki nüzul asrından sonra kıyamete kadar ortaya çıkacak problemler hakkında onun bir sözü olmasın. Şöyle ki Kur’an birçok temel ilkeler koymuştur. Ortaya çıkacak olan her yeni problem bu temel ilkeler ışığında incelendiğinde, mesele Kur’an perspektifinden değerlendirilmiş olur. Örneğin içki sarhoşluk vererek insanı onuruyla bağdaşmayan davranışlara sevk ettiği için Kur’an da haram kılınmıştır.² Daha sonra ortaya çıkan uyuşturucu maddelerin benzer özellikler taşıdığı için içkiye kıyaslanarak haram olduğu sonucuna varılır. Organ naklinin Kur’an açısından nasıl anlaşılması gerektiğini de aynı metotla ortaya koymaya çalışacağız. Ancak burada hayattaki insanların kendi rızalarıyla yaptıkları organ bağışında herhangi bir problem olmadığı için biz “kadavradan organ nakli” üzerinde duracağız.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi organ nakli beyin ölümü gerçekleştiği halde henüz ölmemiş diğer hayati organların o organlara ihtiyacı olan hastalara nakledilmesidir. Nakli yapılan bu organlar sayesinde ölümü kaçınılmaz olan ve bu ümitsizlik içinde kıvranarak acı sonu bekleyen hastalar yeniden hayat bulmaktadır. Adeta ölmek üzereyken hayata yeniden dönmektedirler. Kısacası organ nakli ölümcül hastaların yaşamasına vesile olmak gibi çok önemli ve çok kutsal bir işi yerine getirmektedir. Peki bu işler yerine getirilmezse ne olacaktır? O zaman da

¹ <http://www.saglik.gov.tr/default.asp?sayfa=detay&id=1213>.

² 5. Maide, 90.

hem bir hayat yeşermesi mümkün iken sönecek, hem de bağışlanmayan organlar boşu boşuna toprakta çürüyecektir. Öyleyse meseleye üç açıdan bakmak gerekir:

1. İnsan hayatının değeri ve onun yaşamasına vesile olmanın önemi,
2. Boşu boşuna toprakta çürümesine izin verilen hayati organların heder ve israf edilmesi,
3. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın önemi.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, 6.3.1980 tarih ve 396 sayılı kararı ile organ naklinin caiz olduğunu bildirmiştir. Kurul, bu cevaz kararına esas olarak bazı eski fetvaları ve “zaruret” meselesini almıştır.¹ Oysa bu yola başvurmadan yukarıdaki üç konu ele alınarak aynı sonuca, hatta daha fazlasına (organ bağışının gerekli olduğu) kolaylıkla ulaşılabilir.

Şimdi yukarıdaki üç meseleyi sırayla ele alalım:

1-Kur'an-ı Kerim'e göre insan, Allah'ın yarattığı en güzel sanat eseridir.² Onun kusursuz ve son derece mükemmel bedeni, ruh ve akıl ile taçlandırılmıştır. İnsan kendisine ihsan edilen akıl sayesinde diğer yaratıklardan üstün kılınmış ve Allah'ın hitabına muhatap olma şerefine nail olmuştur. Allah, işte bu üstün vasıflarından dolayı dünyada yarattığı her şeyi insanın emrine ve hizmetine vermiştir.³ Gece, gündüz, dünya, sema, güneş, ay ve yıldızlar insan içindir.⁴ Dağlar, denizler, nehirler, toprak, hava, bitkiler ve hayvanlar hep insan içindir.⁵ Kâinat bir ağaca benzetilirse, insan adeta onun gayesi ve meyvesidir. İşte tüm bu vasıfların sebebiyle insan hayatı Kur'an nazarında son derece değerli ve önemlidir. Bu hususu vurgulayan ayetlerden biri şu mealdedir: “*Bundan dolayı İsrail oğullarına şunu bildirdik: Kim katil olmayan ve yeryüzünde fesat*

¹ Bkz. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/karar.asp?id=3&sorgu=1>. Söz konusu karar, şu kaynaklardan istifade edilerek hazırlanmıştır: “el-Hidaye, el-İnaye ve Feth'ül-Kadir 1/65; Fethu babi'l-İnaye, 1/126; Fetevay-ı Hindiye, 2/390; Cessas, Ahkamü'l-Kur'an, 1/156; İbnü'l-Arabi, Ahkamü'l-Kur'an, 1/55; Kurtubi, 2/232 ve 7/73; İbn Hazm, el-Muhalla, 7/426; Fetevay-ı Hindiye, 2/296; el-Va'yü'l-İslami, Sayı 137, Yıl 1396, Kuveyt; Istilahat-ı Fıkhiye, 3/157; Fetevay-ı Hindiye 2/390.”

² 17.İsra, 70; 64.Teğabün, 3; 95.Tin, 4.

³ 2.Bakara, 29; 22.Hacc, 65; 31.Lokman, 20; 67.Mülk, 15.

⁴ 2.Bakara, 22; 14.İbrahim, 33; 16.Nahl, 12.

⁵ 14.İbrahim, 32; 16.Nahl, 5-8, 10- 14; 22.Hacc, 36-37; 36.Yasin, 71-72; 40.Gafir, 79; 43.Zuhuf, 12; 50.Kaf, 7-11; 80.Abese, 25-32.

çıkarmayan bir kişiyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir kişinin hayatını kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.”¹

İnsan hayatının değeri bundan daha güzel nasıl ifade edilebilir? Bu ifade çok güzelve veciz olmakla beraber çok da kapsamlıdır. Bir insanı öldürmek veya ölümüne sebep olmak pek çok yollarla mümkündür. Aynı şekilde onun hayatını kurtarmak, yaşamasına vesile olmak da çok çeşitli fiillerle mümkün olabilir. Kısaca söylemek gerekirse insan hayatı, Kur'an nazarında çok değerlidir. Dolayısıyla bu nadide cevherin yok olmasına sebep olmak en büyük günahlardan biridir.² Onun devamına vesile olmak da en büyük sevaplardan biridir.³

2- İsrâf konusuna gelince, bu hususta Kur'an'ın emirleri gayet açık ve nettir. Allah Kur'an-ı Keirm'de israfı kesin bir dille yasaklamış, hatta israf edenleri “şeytanların kardeşleri” diye nitelendirmiştir:

“Yiyinizi, içinizi ama israf etmeyinizi. Şüphesiz ki Allah israf edenleri sevmez.”⁴

“Akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver ama gereksiz yere saçıp savurma! Zira öylesine saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbi'ne karşı çok nankördür.”⁵

Allah, Kelamında israfı yasaklarken evrende bunu fiilleriyle pratikte de göstermiştir. Başka bir ifadeyle kâinatta israf yoktur. Yakın çevremize baktığımız zaman bunun pek çok örneklerini görebiliriz. Örneğin Allah hayvanların dışkılarıyla beslenen böcekler yaratmıştır. Çürüyen yapraklar

¹ 5.Maide, 32.

² 4.Nisa, 93; 17.İsra, 33. Ayrıca bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahib*, Leiden 1862-1908, Vesaya 23, Hudud 44, Tıb 48; Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Cami'u's-Sahib*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, İman 144; Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Sünenü Ebî Davud*, Mısır 1369/1950, Vesaya 10.

³ Ayetin tefsiri için bkz. Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale 1420/2000, X, 232-241; Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah, *el-Keşşaf*, Daru'l-Fikr 1397/1977, I, 608-609; İbnu'l-Cevzi, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zadi'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Beyrut 1987, II, 339-342; Râzi, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut ty. XI, 210-213; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vil*, Beyrut 1408/1989, I, 394; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut 1408/1988, II, 49-50; Muhammed Cemalüddin el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vil*, Kahire ty. VI, 1951-1953; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1982, III, 1656-1660; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul ty. II, 759-760.

⁴ 7.Araf, 31. Ayrıca bkz. 4.Nisa, 6; 6.En'am, 141; 25.Furkan, 67.

⁵ 17.İsra, 26-27.

ve bitkiler gübre olarak bitkilerin büyümesinde tekrar kullanılmaktadır. Yılanlar deri değiştirdikleri zaman attıkları bu eski deriler bile israf edilmemekte, bazı canlıların besin kaynağı olmaktadır. Kısacası Allah'ın mükemmel bir nizam ve denge içinde yarattığı bu evrende en küçük bir israfa rastlamak mümkün değildir. (Ancak insanlar bilerek ya da bilmeyerek bu dengeyi bozmaktadırlar. Bunun faturasını da küresel ısınma, buzulların erimesi, iklim değişiklikleri, ozon tabakasının incilmesi gibi facialarla ödemektedirler.) Özetlemek gerekirse Allah, israfı hem sözlü olarak Kur'an-ı Kerim'de yasaklamakta, hem de fiilî olarak bunu kâinatta uygulamaktadır.¹

Beyin ölümü gerçekleşmiş kadavradaki organlar başka hastalara nakledilerek kullanılmadığı takdirde boşu boşuna israf edilmesinin yanı sıra bir de yukarıda naklettiğimiz gibi bu hastalara yapılan tedavi masraflarıyla ortaya çıkan büyük bir israf söz konusudur. Böylece organ bağıışı yapılmaması durumunda bir değil iki, tek değil çift yönlü büyük bir israfa sebep olunduğu ortadadır. En küçük israfı bile kesin bir şekilde yasaklayan Kur'an, böylesine büyük bir israfı hoş görür mü?

3-Kadavradan organ naklinin gerekliliğine delil olan bir başka husus da Kur'an-ı Kerim'in iyilik konusunda yardımlaşmayı emretmesidir.² Bu emre istinaden Hz. Peygamber, sıkıntıda olan bir Müslümanın derdine çare olan kişinin kıyamet gününde Allah'ın lütfuna mazhar olarak sıkıntidan kurtarılacağı müjdesini vermektedir.³ Çaresizlik içinde ölümü bekleyen bir hastanın derdinden daha büyük bir dert var mıdır? Yine Hz. Peygamber aç olan insanların doyurulmasını emretmektedir.⁴ Hatta "*yanı başında komşusunun aç olduğunu bildiği halde karnı tok olarak geceleyen bir kimsenin kendisine iman etmiş olamayacağı*" beyan etmektedir.⁵ Yanı başındaki bir insanın açlık gibi küçük bir ihtiyacının giderilmesini isteyen bir din, bundan kıyaslanamayacak kadar çok daha kötü bir durumda olan biçarelere bigane kalınmasına onay verebilir mi?

¹ İsrâf konusunda daha fazla bilgi için bkz. Hikmet Akdemir, "Kur'an-ı Kerim'de İsrâf Kavramı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa 2001, VII, s. 39-47.

² Bkz. 5.Maide, 2.

³ Buhari, Mezalim 3; Müslim, Birr 59; Ebu Davud, Edeb 38; Tirmizî, Ebû İsa, *Sünenü'l-Tirmizî*, Mısır 1382/1962, Hudud 3.

⁴ Buhari, Cihad 171, Et'ime 1.

⁵ Nuruddin Ali b. Ebi Bekr el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*, Beyrut 1408/1988, VIII, 167.

Burada değinmek istediğimiz bir husus da şudur: Sağlığında organlarını bağışladığını beyan etmeyen kişilerin beyin ölümü gerçekleştiğinde organ bağıışı için yakınlarından izin alınması gerekli midir? Kanaatimizce böyle bir izne gerek yoktur. Çünkü bedeninde tasarruf yetkisi kendisine verilen kişi vefat etmiştir. Beden miras bırakılmış bir mal değil ki tasarruf hakkı ondan yakınlarına geçsin! Ancak durumdan haberdar olmaları için nezaketen onlara haber verilmesi doğru olur.

Sonuç olarak denebilir ki beyin ölümü gerçekleşmiş kadavradan yapılan organ nakli, hem ölümü bekleyen hastaların hayata dönmesine vesile olmakta hem de çift yönlü büyük bir israfın önüne geçmektedir. Kur'an-ı Kerim, bir kişinin hayatını kurtarmanın bütün insanların hayatını kurtarmak gibi büyük bir iyilik olduğunu belirtmekte, muhtaçlara yardım etmeyi emretmekte ve israftan şiddetle insanları sakındırmaktadır. Öyleyse Kur'an açısından organ nakli caiz olmak şöyle dursun, şartlar el verdiği zaman yerine getirilmesi gereken ulvi bir görevdir.